

بررسی ویژگی های اعتقادی خانواده سالم در قرآن

طیبه احمدی^۱

چکیده:

قرآن کریم ، به عنوان برترین نسخه زندگی و عالی ترین راهنمای بشر برای دست یابی به حیات طیبه ، بخش عظیمی از آیات را به تنظیم روابط اعضای خانواده، حقوق و وظایف آن ها اختصاص داده است . خانواده از عناصر ارزشمندی است که به عنوان کوچک ترین و مهم ترین نهاد اجتماعی نقش بسزایی، در رشد و شکوفایی افراد جامعه دارد . خانواده سالم و مطلوب کانون آرامش افراد ، بستر مناسب برای برقراری روابط سالم بین اعضا و نیز اساسی ترین مکان آموزش و پرورش افراد جامعه است . اعتقادات نقش بسیار مهمی در شکل گیری ، و استحکام خانواده ایفا می کنند. این باورها و ارزش ها، مانند ستون هایی هستند که بنای خانواده را بر روی خود استوار می کنند. اعتقادات دینی چارچوبی جامع ، برای تفسیر و تدبیر زندگی انسان ها است و موجب معنا بخشی به زندگی افراد می شود .

واژگان کلیدی : اعتقاد ، خانواده ، سالم ، قرآن کریم

^۱ - طلبه سطح دو ، حوزه علمیه زینبیه ، شهرستان میانه آ.ش

مقدمه :

قرآن همواره مردم را به تفکر و تدبیر فرامی خواند. این کتاب آسمانی، کتاب راهنمایی انسانیت نیز خوانده شده؛ زیرا هرآنچه که انسان درمورد خود کشف کرد و یا نکرده در این کتاب آمده است. یکی از موضوعات مهمی که قرآن به آن توجه دارد و سعی در تبیین مفهوم، ویژگی و عملکرد آن برای انسانها دارد، خانواده است. بحث خانواده در قرآن با موضوع ازدواج و انتخاب همسر آغاز می گردد. خانواده از ابتدای تاریخ تا امروز به عنوان یک نهاد اجتماعی مهم شناخته و دیده می شود و مفهوم خانواده در همه دنیا تقریباً یکی است. اسلام خانواده را مقدس می شمرد؛ زیرا خانواده مهم ترین بنای اجتماع است. اگر خانواده ها سالم و متعالی باشند، باعث پیشرفت و تعالی بیشتر خود و جامعه می شوند؛ اما اگر چنین نباشد باعث از بین رفتن قداست و انحطاط ملت می شود و به بدنه جامعه، آسیب جدی و غیر قابل جبران خواهد زد از این رو باید به مسئله خانواده سالم بیشتر بها داد.

قرآن کریم نیز به عنوان کتاب آسمانی مسلمانان، به طور مبسوط به مقوله خانواده و روابط خانوادگی پرداخته و الگوهای رفتاری و اعتقادی را برای تشکیل خانواده های سالم و پایدار ارائه داده است. اعتقادات دینی، اخلاقی و ارزشی، پایه و اساس هر خانواده ای را تشکیل می دهند. این اعتقادات، مانند ملاتی محکم، اعضای خانواده را به یکدیگر پیوند می دهند و باعث ایجاد انسجام و هماهنگی در روابط آنها می شوند. در خانواده ای که بر پایه اعتقادات صحیح بنا شده باشد، اعضای خانواده با همدیگر همکاری و تعاون دارند و در جهت رشد و تعالی یکدیگر تلاش می کنند.

با توجه به نقش مهم اعتقادات در استحکام خانواده، بررسی ویژگی های اعتقادی خانواده سالم در قرآن، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. حال سوال اصلی این است که خانواده سالم، چه خانواده ای است؟ و ویژگی های اعتقادی خانواده سالم در قرآن کریم چیست؟ که براساس منابع قرآنی و روایی به سوالات پاسخ خواهیم داد.

در کتاب " خانواده ، آسیب ها و راهکارها بخش اعتقادی " نوشته غلامرضا ویسی^۱ به مبحث خانواده به عنوان یکی از اساسی ترین واحدهای اجتماعی پرداخته شده است و نویسنده در ادامه کتاب به آسیب های اعتقادی که ممکن است پیش روی یک خانواده قرار گیرد را، مورد بررسی قرار داده است .

آرزو شیخوندی^۲ در کتاب خود با عنوان " خانواده سالم و متعالی از دیدگاه اسلام و روان شناسی " در ابتدا به تعریف جامعی از خانواده ، از دیدگاه خداوند متعال اسلام و مقوله روانشناسی پرداخته است . در ادامه به بیان مراحل تشکیل خانواده و مجموعه رفتارهای اخلاقی ، اعتقادی ، عبادی و پرداخته است .

اما محقق در پژوهش حاضر که به روش توصیفی - تحلیلی نگاشته شده است و جمع آوری اطلاعات آن به روش کتابخانه ای است، در ابتدا به تعریف جامعی از خانواده سالم و قرآنی پرداخته و سپس به بررسی کامل ویژگی های اعتقادی خانواده سالم از منظر قرآن کریم پرداخته است .

۱ - مباحث مقدماتی

۱-۱ . اعتقاد در لغت و اصطلاح

اعتقاد از ریشه ع ق د است. اعتقاد به معنی باور ، عقیده ، ایمان ، گمان و جمع کردن سروه چیز است^۳ . اعتقاد در لغت به معنای گرویدن و باور داشتن است^۴ .

اعتقاد در اصطلاح به معنای پذیرش یا رد هر نظر، گره زدن یک نظر به قلب و استوار کردن آن دو است^۵ . گفته شده عقیده حکمی است که بدون شک و تردید پذیرفته میشود .

در زبان فارسی نیز باور یا اعتقاد، وضعیتی در ذهن است که با وجود آن، فرد فکر می کند که چیزی درست است، بدون توجه به اینکه آیا شواهد تجربی ای یا دلایل عقلی و منطقی ای وجود دارد یا نه، که با قطعیتی

^۱ - غلامرضا ویسی ، خانواده و آسیب ها و راهکارها بخش اعتقادی

^۲ - آرزو شیخوندی و مهری حیدری ، خانواده سالم و متعالی از دیدگاه اسلام و روان شناسی

^۳ - غررالحکم و دررالكلم

^۴ - دایرةالمعارف تشبیع

^۵ - روش شناسی عقاید دینی ص ۳۸

که بر حقایق مسلم دیگری مبتنی باشد، ثابت کند که آن چیز درست است.^۱ در دانش های اسلامی مانند علم کلام ، واژه عقیده عمدتاً به معنای اسم به کار رفته است و کاربرد آن معمولاً باورهای راجع به موضوعاتی مثل خدا ، و صفات و افعال او حقایق فرا مادی و عوالم هستی ، چون عالم آخرت و فرشتگان است .

۱-۲. تعریف خانواده

خانواده در معنای خاندان ، دودمان ، اهل خانه ، زن و فرزند و فامیل آمده است. همچنین خانوار نیز به کسانی گفته می شود که در یک خانه زندگی می کنند اغلب این افراد عبارتند: از پدر مادر و فرزندان .^۲

خانواده در اصطلاح نهاد ، یکی از نهادهای مهم اجتماعی است که به لحاظ ضرورت اهمیت و اهداف نقش و کارکردهای مختلف مورد توجه دانشمندان و عالمان مذهبی جامعه شناسان و صاحب نظران تعلیم و تربیت غرب کار گرفته است و یکی از دغدغه های مهم آنان محسوب میشود . گفته شده خانواده عبارت است از شرکته ، کما بیش پایدار با فرزند یا بدون فرزند .^۳

خانواده ، سازمانی است اجتماعی ، که با تحولات دائم در طی هزاره ها است دوام آورده است . خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون ، ازدواج یا فرزندخواندگی بهم پیوند خورده اند و کارکرد اجتماعی آنها تولیدمثل است .^۴ خانواده در رویکرد اسلامی متشکل از افراد و دارای شخصیت مدنی حقوقی و معنوی است ؛ که براساس نکاح عقدی که ارتباط یا مشروعیت ارتباط زن و مرد را معین می سازد و پدید می آید .^۵

۲- اهمیت تشکیل خانواده از نظر اسلام

اسلام مکتبی کامل، جامع و آخرین دین الهی است و هیچ نظریه درست علمی یافت نمیشود که در اسلام عزیز نباشد و یا مورد تأیید و تأکید این دین قرار نگیرد، یعنی نظرات درست علمی و منطقی مورد تأیید اسلام میباشد. از این رو اسلام اهمیت ازدواج را نه تنها میپذیرد بلکه مبتکر این نظرات میباشد. چه بسا دانشمندانی پی به فواید ازدواج برده و این فایده را به عنوان یک نظریه علمی مطرح می کنند. لیکن اسلام

^۱ - فرهنگ اصطلاحات اصول ، مجتبی ملکی اصفهانی

^۲ - فرهنگ عمید فارسی

^۳ - جامعه شناسی کن ساموئل ، ص ۲۶۶

^۴ - محمدباقر ساروخانی دایرة المعارف علوم اجتماعی ، ص ۱۳۵

^۵ - علی قایمی نظام حیات خانواده در اسلام صفحه ۱۹

همین نظریه را بعضاً بصورت کاملتر در هزار و چهارصد و اندی سال پیش مطرح و بر آن تأکید کرده است . از معصومین علیهم السلام رسیده که انسان برای اینکه زندگی آرام داشته و به سوی کمال حرکت کند، باید ازدواج کند تا پاسخگوی یکی از نیازهای خدادادی باشد و همچنین در قرآن کریم آیاتی است که انسان میتواند فواید علمی ازدواج را از این آیه شریفه بفهمد: «أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلْ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً^۱ ؛ و از نشانه های خداوند این است که همسرانی از جنس خودتان برایتان خلق کرد تا در کنار آنان آرامش یابید و بین شما مودت و رحمت قرار داد». قرآن با این سخنان به فلسفه تشکیل خانواده اشاره کرده است . در واقع اگر جفت گرایی در طینت انسان نبود و همسران وسیله سکون و آرامش یکدیگر نبودند انسان چه نیازی داشت که با بستن پیمان زناشویی ، استقلال فردی خود را به جمع کوچک خانواده محسوس و محدود سازد و همه لوازم و نتایج آن را تحمل کند . همچنین خداوند می فرماید: «وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا^۲ ؛ و شما را جفت (زن و مرد) آفریدیم» .

برای اینکه انسان آرامش داشته باشد و بتواند پاسخگوی نیاز فطری خود باشد باید ازدواج کند در غیر اینصورت این نیاز - غریزه - بسیار قوی به صورتهای دیگر و خطرناکتر بروز خواهد کرد. ازدواج و تشکیل خانواده از نظر قرآن از چنان ضرورت و اهمیتی برخوردار است که خداوند میفرماید : «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ^۳ ؛ و البته باید مردان بی زن و زنان بی شوهر و کنیزان و بندگان شایسته خود را به نکاح یکدیگر درآورید» . اینجاست که انسان با الهام از قرآن مجید پی می برد که خانواده، تنها محیط آمیزش جنسی نیست؛ بلکه محیط آمیزش روحها جزم و باطنی زن و مرد و پر شدن خلأ روحی هر یک به وسیله دیگری و به وحدت رسیدن آنها و فدایی آنها در کنار یکدیگر است^۴ .

۳ - خانواده سالم قرآنی

اسلام خانواده را گروهی متشکل از افراد ، دارای شخصیت مدنی ، حقوقی و معنوی معرفی می کند که هسته اولیه آن را ازدواج مشروع زن و مرد تشکیل می دهد. ارتباط خویشاوندی در سایه نکاح پدید می آید و اعضای آن دارای روابط قانونی اخلاقی و عاطفی می گردند. هرچند چنین تعریفی از نظر حقوق خانواده درست است ولی برای آشکار شدن تعریف دقیق خانواده و ماهیت آن در اسلام باید به قرآن مراجعه کنیم و کلید گشایش

^۱ - روم ، ۲۱

^۲ - نبا ، ۸

^۳ - نور ، ۳۲

^۴ - حسین بافکار، کانون مهر ویژه روز خانواده قم مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما ، ۱۳۸۵ ، ص ۵-۹

۴-۷. تقوا و پرهیزگاری :

مهم ترین وظیفه پس از پذیرش اصول عقاید اسلامی، کسب تقوای الهی است. تقوا در حقیقت، روحیه و توانی است که از طریق تمرین انجام واجبات، ترک گناه و خودداری از لذت های حرام به دست می آید. به دست آوردن تقوا عبادت است؛ عبادتی که به امر خدای متعال صورت می گیرد و از جمله اموری است که بدون تردید خشنودی او را در پی خواهد داشت. در قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) بر کسب تقوا بسیار سفارش شده است. سفارش تمام پیامبران به امت های خود، تقوا و پرهیزگاری بوده است: «اتقوا الله^۱ تقوا پیشه کنید خدا را». و آیات دیگر مانند: «وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ^۲؛ و ما به کسانی که پیش از شما، کتاب آسمانی به آنها داده شده بود و (همچنین) به شما (نیز) سفارش می کنیم که تقوای الهی پیشه کنید». تقوا دارای مراتب گوناگون است و مؤمنان به میزان تلاش خود به مرتبه ای از آن دست می یابند؛ اما کسب پایین ترین مرتبه ی تقوا که انجام واجبات و ترک محرمات الهی است، بر همه واجب می باشد. با این همه، سفارش به تقوا در قرآن و احادیث اهل بیت (ع) می توان به گستردگی تأثیر آن بر روح و جان آدمی و نیز تأثیر آن بر جنبه های مختلف زندگی انسان پی برد^۳.

تقوا مهم ترین معیار در انتخاب همسر در روایات معصومین (ع) معیارهای گوناگونی در زمینه ی گزینش همسر مطرح شده که مهم ترین آنها تقوا و تدین همسر است. پایبند بودن همسر به انجام واجبات و ترک محرمات الهی از اهمیت بسیاری برخوردار است و تأثیر بسزایی در سعادت خانواده دارد. بدون این معیار، ارزش های اخلاقی همچون صداقت، وفا، گذشت و فداکاری در زندگی اجرا شدنی نیست. در روایات اولیای گرامی اسلام، توجه به وجود تقوا در همسر، بسیار سفارش شده است. مقصود اصلی از ازدواج در اسلام، کسب تقوا و کمالات معنوی است. ازدواج و تشکیل خانواده وسیله ای برای حفظ دین، دور شدن از گناه و کسب فضایل معنوی است. هر قدر امور لازم در انتخاب همسر و تشکیل خانواده بیش تر مراعات شود، جو خانواده انسان را به بیش تر سوی این هدف سوق می دهد؛ یکی از این امور دقت در تقوا و تدین همسر است. همسر دیندار، حامی و تقویت کننده ی ایمان انسان است؛ به گونه ای که هرگاه در ایمان او ضعفی پیدا

^۱ - شعرا، ۱۷۹.

^۲ - نسا، ۱۳۱.

^۳ - محمودیان و همکاران، دانش خانواده، ص ۹۲.

شود، به یاری اش می شتابد و او را در رفع این ضعف کمک می کند. همچنین همسر خوب، انسان را در انجام اعمال صالح تشویق و یاری می کند و بدین وسیله، سبب رشد معنوی او می شود^۱.

نتیجه گیری :

خانواده به عنوان کوچک ترین واحد اجتماعی، نقش بسیار مهمی در شکل دهی شخصیت افراد و جامعه دارد. قرآن کریم به عنوان کتاب آسمانی مسلمانان، به طور مفصل به موضوع خانواده و روابط خانوادگی پرداخته و ویژگی های یک خانواده سالم و موفق را تبیین نموده است. مهم ترین مسئله ای که در خانواده سالم از منظر قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است، مسائل و ویژگی های اعتقادی است. زیرا اعتقادات، تعیین کننده اوصاف، اعمال، رفتارها و گفتارهای شخص است. رویگردانی از باورهای دینی و اعتقادی، آرامش و لذت را از زندگی می ستاند و موجب حیرت و سرگردانی و احساس پوچی می شود. ممکن است علی رغم امکانات مادی و رفاهی خوبی که دارد، اما زندگی آرام و مطمئنی نداشته باشد.

خانواده ای که بر اساس اصول و ارزش های اسلامی بنا شده باشد، می تواند به پناهگاهی امن و آرام برای اعضای خود تبدیل شود. ویژگی های اعتقادی که در قرآن کریم برای یک خانواده سالم بیان شده است، می تواند الگویی مناسب برای خانواده های مسلمان در سراسر جهان باشد. با عمل به این دستورات الهی، می توانیم خانواده هایی سالم و موفق داشته باشیم و به سعادت دنیوی و اخروی دست پیدا کنیم.

^۱ - مجتبی، حیدری، دینداری و رضایتمندی خانوادگی

منابع

قرآن کریم (ترجمه الهی قمشه ای).

۱ - آمدی ، عبدالواحد بن محمد ، غررالحکم و دررالکلم ، انتشارات موسسه فرهنگی دارالحديث ، قم ، ۱۳۸۶.

۲ - اختری ، عباس ، تحکیم خانواده ، انتشارات به نشر ، قم ، ۱۳۹۹.

۳ - اعرافی ، علیرضا و همکاران ، اهداف تربیت از دیدگاه اسلام ، انتشارات سمت ، قم ، ۱۴۰۱.

۴ - اعرافی ، علی رضا ، تربیت ، قم دفتر همکاری حوزه و دانشگاه ، ۱۳۷۶.

۵ - امینی ، ابراهیم ، آیین تربیت ، قم ، انتشارات اسلامی ، ۱۳۶۸.

۶ - حیدری ، مجتبی ؛ (۱۳۸۵)، دینداری و رضامندی خانوادگی ، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله)، چاپ سوم بهار (۱۳۸۷).

- ۷ - راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، مفردات الفاظ القرآن ، انتشارات ذوی القربی ، قم ، ۱۳۷۵ .
- ۸ - رضایی ، محمدمهدی ، توحید مفضل ، انتشارات جمال ، قم ، ۱۳۸۵ .
- ۹ - ساروخانی ، باقر ، علوم اجتماعی ، انتشارات کیهان ، تهران .
- ۱۰ - سید قطب، عدالت اجتماعی در اسلام، ترجمه محمد علی گرامی و سید هادی خسروشاهی، چاپ هشتم: تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۵۲.
- ۱۱ - شاکرین ، حمیدرضا ، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی ، قم ، ۱۳۹۶ .
- ۱۲ - شفیعی ، محمد ، وظایف تربیتی خانواده ، انتشارات نشر فرهنگ اسلامی ، قم ، ۱۳۹۳ .
- ۱۳ - شیخوندی ، آرزو و مهری حیدری ، خانواده سالم و متعالی از دیدگاه اسلام و روان شناسی ، انتشارات نگین سبلان ، اردبیل ، ۱۳۹۳ .
- ۱۴ - شیخ صدوق ، محمد بن علی ، من لایحضر الفقیه ، انتشارات گوناگون .
- ۱۵ - عمید ، حسن ، فرهنگ فارسی عمید ، انتشارات امیرکبیر ، تهران ، ۱۳۶۰ .
- ۱۶ - قائمی ، علی ، نظام حیات خانواده در اسلام ، انتشارات انجمن اولیا مربیان ، تهران ، ۱۳۹۸ .
- ۱۷ - مجلسی ، محمدباقر بن محمدتقی ، بحار انوار تلخیص ، شمس الهدی ، ۱۳۹۰ .
- ۱۸ - مکارم شیرازی ، ناصر ، برگزیده تفسیر نمونه ، انتشارات دارالکتب الاسلامیه ، ۱۳۷۴ .
- ۱۹ - ملکی اصفهانی، مجتبی، فرهنگ اصطلاحات اصول ، انتشارات المصطفی ، قم ، ۱۳۹۳ .
- ۲۰ - مطهری ، مرتضی ، خدا در اندیشه انسان ، موسسه انتشارات صدرا ، تهران ، ۱۳۹۹ .
- ۲۱ - مفضل بن عمر ، توحید مفضل ، ترجمه محمدمهدی رضایی ، انتشارات جمال .
- ۲۲ - ویسی ، غلامرضا ، خانواده و آسیب ها و راهکارها بخش اعتقادی ، انتشارات زمزمه هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق ع ، قم ، ۱۳۹۴ .

